

GÖTEBORGS UNIVERSITET
INSTITUTIONEN FÖR SOCIALT ARBETE

Språkets makt

En diskursanalys av begreppen missbruk och
kriminalitet inom ramen för Frivårdens
personutredningar

Socionomprogrammet vårterminen 2012

C-uppsats

Författare: Agnes Wilhelmsson

Handledare: Annelie Siring

Abstract

Titel: Språkets makt – en diskursanalys av begreppen missbruk och kriminalitet inom ramen för Frivårdens personutredningar

Författare: Agnes Wilhelmsson

Nyckelord: kriminalitet, missbruk, stämpling, stigmatisering, socialkonstruktivism, kategorisering, personutredning, Frivården

E-post: agneswilhelmsson@hotmail.com

Sammanfattning: I denna studie försöker jag ta reda på vilka betydelser som finns i begreppen missbruk och kriminalitet inom ramen för Frivårdens personutredningar samt hur personer som kan anses ha en blandad missbruks- och kriminalitetsproblematik framställs i dessa utredningar. Jag använder mig av diskursanalys som metod och analyserar personutredningarna med hjälp av teorier om socialkonstruktivism, stämpling och stigmatisering. Min tolkning av analysen är att begreppen kriminalitet och missbruk får liten betydelse i sin ensamhet, men när man sammanslår begreppen får dem en annan innebörd. Om en kriminell person inte kan anses ha en missbruksproblematik läggs ingen större vikt vid att stämpla honom eller henne som kriminell. Skulle det dock visa sig att personen i fråga har en missbruksproblematik så läggs mer fokus på kriminaliteten. Begreppen samspelar med varandra.

Förord

Det känns otroligt kul att få sitta här och skriva ett förord till min alldeles egna kandidatuppsats. Det har varit en mycket intressant period i mitt liv med tid för mycket reflektion, men även mycket slit.

Det finns dock ett antal personer som bidragit till att jag hållit mig på banan och fått den här uppsatsen gjord:

Annelie Siring – min fantastiska uppsatshandledare. Stort tack för all tid, alla kloka idéer och all litteratur som jag fått låna av dig. Det har varit ovärderligt!

Nina Lidström Karlsson och Ingalena Andersson – mina praktikhandledare under tiden på Frivården. Ni gjorde min praktiktid till en otrolig upplevelse och jag har lärt mig så mycket av er. Tack vare er så föddes idén till denna uppsats. Ni är fantastiska!

Alla hårt arbetande frivårdsinspektörer vid *Frivården Vänersborg*. Ni tog emot mig med öppna armar och tog er alltid tid för mig. Tack!

Linnéa Hagberg – min allra bästa vän. Tack för att du har stått ut med allt ”tjôt” kring detta arbete och för att du har peppat mig till att fortsätta. Du är bäst!

Innehållsförteckning

1. Inledning.....	6
2. Syfte och frågeställningar.....	7
3. Bakgrund.....	8
3.1 Sveriges rättssystem.....	8
3.2 Frivårdens verksamhet.....	8
3.3 De olika påföljderna som handhas av Frivården.....	9
3.3.1 Skyddstillsyn.....	9
3.3.2 Samhällstjänst.....	9
3.3.3 Kontraktsvård.....	10
3.3.4 Intensivövervakning med elektronisk kontroll.....	10
3.3.5 Villkorlig frigivning.....	11
4. Tidigare forskning och teoretiska perspektiv.....	11
4.1 Forskning kring kriminalitet.....	12
4.2 Forskning kring missbruk.....	13
4.3 Socialkonstruktivism.....	17
4.4 Stämplingsteori.....	18
4.5 Stigmatisering.....	19
5. Metod.....	20
5.1 Diskursanalys.....	21
5.2 Urval och materialinsamling.....	23
5.3 Kodning av materialet.....	23
5.4 Etiska perspektiv.....	24
5.5 Validitet, reliabilitet och generaliserbarhet.....	25
6. Resultatredovisning med analys och tolkning.....	26
6.1 Kriminalitet – ett förstärkt och förminskat begrepp.....	26
6.2 Ånger, finns det?.....	27

<i>6.3 Tydliga vård- och övervakningsbehov.....</i>	<i>28</i>
<i>6.4 Umgänge och värderingar.....</i>	<i>31</i>
<i>6.5 Lämplig eller olämplig för samhällstjänst?.....</i>	<i>32</i>
<i>6.6 Erkänner de sitt missbruk?.....</i>	<i>35</i>
7. Sammanfattning och slutdiskussion.....	36
8. Referenser.....	39

1. Inledning

Min praktikperiod genomförde jag på Frivården Vänersborg. Där fick jag genomföra flertalet så kallade personutredningar.

En personutredning blir aktuell när en person misstänks för att ha begått en kriminell handling. Det är Frivården som utför dessa utredningar på uppdrag från domstolen och de görs i de flesta brottmål där fängelse kan bli aktuellt som påföljd. Syftet med en personutredning är för att underlätta för domstolen när det gäller val av påföljd i de fall där det blir en fällande dom. Det som tas upp under en personutredning är bland annat klientens bakgrund, nuvarande sociala situation, eventuellt missbruk, kriminalitet, risken för återfall i brottslighet samt om en frivårdande påföljd skulle vara lämplig vid en fällande dom. Frivården skall alltid ta ställning till om klienten skulle klara av att utföra samhällstjänst samt om han/hon är lämplig för kontraktsvård. I en personutredning ingår också vanligtvis uppgifter från Kriminalvårdens personakt, belastningsregistret och även uppgifter från andra myndigheter så som socialtjänst och försäkringskassa. Denna utredning, som baseras på ett personligt möte med klienten, leder till ett yttrande som Frivården sedan skickar in till tingsrätten. När det är dags för rättegång i det aktuella målet läses utredningen upp och blir därefter en offentlig handling. Detta innebär att vem som helst som har tillgång till namn eller personnummer på den åtalade kan gå till tingsrätten och begära ut personutredningen. (<http://kriminalvarden.se/sv/Frivard/Personutredningar-och-yttranden/> 120223)

När jag blev introducerad i arbetet på Frivården presenterades det för mig att personutredningarna var uppbyggda på ett rättssäkert sätt där professionella bedömningar står i centrum och personliga åsikter skall utelämnas. Jag märkte tidigt att det var två särskilda begrepp som användes mer än andra, och dessa var: **kriminalitet** och **missbruk**. Kriminalitet är ju ett ganska självklart begrepp att använda sig av inom Kriminalvården, men det intressanta är på vilka sätt det kopplas ihop med missbruk och även vilka andra attribut man tillskriver en person som enligt Frivården faller under båda kategorierna ”missbrukare” och ”kriminell”. Det jag vill ta reda på gällande dessa begrepp är hur de används och vilka betydelser de får inom Frivården. Sådär definierar Nationalencyklopedin.se (120217) dessa begrepp:

- **missbruk**, okontrollerad eller överdriven användning av något, vanligen alkohol, narkotika eller andra substanser med euforiserande effekter...

- **brottslighet/kriminalitet**, gemensam term för begångna straffbelagda handlingar...

Att bli stämplad eller kategoriserad som kriminell och missbrukare innebär ofta att man automatiskt får andra attribut tillskrivna till sin personlighet. Dessa attribut ingår i kategorin som man blir placerad i. Att bli kategoriserad som missbrukare kan till exempel innebära att man även blir sedd som en människa med dålig eller svag karaktär; en omogen, ansvarslös samhällsmedborgare. Detta är någonting jag kommer att utveckla längre fram i denna studie.

Ovanstående definitioner av missbruk och kriminalitet är intressanta med tanke på att de lämnar stort utrymme för tolkning. Vad innebär en ”okontrollerad eller överdriven användning”? Det är ju någonting som är väldigt subjektivt. En person kan t.ex. se ett visst alkoholintag som helt normalt. Någon annan tycker att samma alkoholintag är på tok för högt. När det gäller definitionen av begreppet kriminalitet så finns det otroligt många handlingar som ryms inom ramen för denna beskrivning. Nyckelordet i Nationalencyklopedins förklaring är *begångna*; man ska alltså ha begått handlingen för att kunna kategoriseras som kriminell eller brottslig, vilket inte alltid är fallet i Frivården. Dit kallar man alla personer som är misstänkta för ett brott, men bara för att man hyser misstankar om en eventuell kriminell handling betyder inte det på något sätt att personen i fråga faktiskt har begått handlingen. Därmed kan han eller hon inte ses som kriminell. Det är tingsrätten och inte Frivården som bedömer om personen i fråga verkligen är skyldig.

Hinton (2000) förklarar *kategorisering* som ett begrepp med stark social laddning då det utgör en gruppdefinition. När man kategoriserar människor skiljer man noga på gruppen man själv tillhör (ingruppen) och andra grupper (utgrupper). Dessa sociala grupper ger oss en social identitet och denna identitet påverkar även hur vi ser på andra grupper i samhället. Hinton (2000) menar även att stereotyper är en form av kategorisering, eftersom vi gör förutsägelser om andra människor.

2. Syfte och frågeställningar

Syftet med studien är att undersöka vilka betydelser begreppen missbruk och kriminalitet ges inom ramen för personutredningar utförda av Frivården. Jag kommer att intressera mig för hur begreppen förhåller sig till varandra och om det finns andra begrepp som är av betydelse i utredningarna och i så fall vilka eventuella betydelseförskjutningar detta innebär.

Mina huvudsakliga frågeställningar som jag kommer att arbeta utifrån är:

- Vilka betydelser läggs i begreppen missbruk och kriminalitet inom Frivården?
- Finns det andra faktorer och perspektiv rörande klienterna, som har betydelser för hur begreppen tolkas i utredningarna?
- Hur framställs individen i en personutredning som kan anses kunna kopplas till missbruks- och kriminalitetsproblem?

3. Bakgrund

3.1 Sveriges rättssystem

"Domstolen är till för medborgarna. Den agerar med respekt för individerna och med makt att bestämma straff och lösa tvister." – Utdrag ur Sveriges Domstolars vision för framtiden.

När en person blir misstänkt för ett brott så startas en lång process i rättskedjan. I denna process samverkar olika myndigheter tillsammans. De myndigheter som är inblandade är bland annat polismyndigheten, åklagarmyndigheten, tingsrätten, Frivården och Kriminalvården. (<http://kriminalvarden.se/sv/Hakte/Fran-gripande-till-verkstallbar-dom/120404>)

Det finns tre typer av domstolar i Sverige. Dessa utgörs av de allmänna domstolarna (tingsrätten, hovrätten och Högsta domstolen), de allmänna förvaltningsdomstolarna (förvaltningsrätten, kammarrätten och Regeringsrätten) samt även specialdomstolarna (Arbetsdomstolen och Marknadsdomstolen). Man kan även i särskilt speciella fall överklaga en dom till Europadomstolen. (<http://www.rsorg.se/raettssystemet>, 120404)

3.2 Frivårdens verksamhet

Det finns 34 frivårdskontor över hela landet, från region Syd till region Nord. Frivårdens huvudsakliga uppgift är att övervaka klienter som har ådömts skyddstillsyn, intensivövervakning ("fotboja"), samhällstjänst, kontraktsvård samt de som är villkorligt frigivna från anstalt. Med andra ord innebär detta att de ansvarar för alla påföljder i frihet. Det är även Frivårdens uppgift att genomföra personutredningar inför rättegångar samt doms befordran, vilket innebär att man gör placeringsunderlag för personer som blivit dömda till fängelse men fortfarande är på fri fot. Antalet klienter inom Frivården är i dagsläget cirka 14 000. Det kan vara lätt för utomstående att tro att Frivårdens uppgift endast är övervakning.

Det är det till viss del, men inom ramen för detta begrepp ingår också *kontroll, stöd, motivation och påverkan*. Kriminalvården har flera olika behandlingsprogram och det är inte ovanligt att klienter som står under övervakning genomgår något eller några av dessa program. Målet med övervakningen är att förhindra återfall i brott samt att underlätta för klienten att komma tillbaka till samhället efter avtjänad påföljd. En annan stor del av en tjänstemannaövervakares jobb är att vara ett stöd i kontakten mellan klienten och andra myndigheter, så som socialtjänst, psykiatri, beroendevård, polis, arbetsförmedling samt olika frivilligorganisationer. Man upprättar alltid en så kallad *verkställighetsplan* för varje klient man kommer i kontakt med. Denna plan ska följa honom/henne under hela verkställigheten och den ska innehålla vad som ska ingå i avtjänandet av straffet, t.ex. om klienten ska delta i något behandlingsprogram eller lämna regelbundna drogtester. (<http://www.kriminalvarden.se/sv/frivard/om-frivard/> 120301)

3.3 De olika påföljderna som handhas av Frivården

3.3.1 Skyddstillsyn

Skyddstillsyn innebär att den dömda får en prøvotid på tre år, varav första året innebär övervakning. Vid misskötsamhet blir man kallad till Övervakningsnämnden och de har befogenhet att tilldela klienten en erinran eller varning, förlänga övervakningstiden samt begära att ärendet återlämnas till åklagare. Det blir då en ny rättegång och en ny påföljd. Vid skyddstillsyn bor klienten vanligtvis hemma då detta är en påföljd i frihet. Som klient har man dock krav på sig att med regelbundenhet hålla kontakt med sin övervakare, eller lekmanövervakare om sådan finns. Skyddstillsyn kan även kombineras med förskrift om samhällstjänst, fängelse, kontraktsvård eller förskrift om behandling. (<http://www.kriminalvarden.se/sv/frivard/skyddstillsyn/> 120301)

3.3.2 Samhällstjänst

Blir man dömd till samhällstjänst innebär det att man ska utföra samhällsnyttigt och oavlönat arbete på sin fritid. Man kan ådömas alltifrån 40 och 240 timmars samhällstjänst. I domen ska alltid det alternativa fängelsestraffet anges, mellan 14 dagar och upp till ett år. Samhällstjänsten måste även genomföras på ungefär samma tid som det skulle ha tagit att verkställa fängelsestraffet, om det istället hade blivit påföljden. Det är Frivården som gör en bedömning av om klienten kan anses klara av samhällstjänst. Det är även Frivården som

beslutar var samhällstjänsten ska utföras. De allra vanligaste samhällstjänstplatserna är ideella föreningar, kyrkor, kommunala verksamheter och hjälporganisationer. Man får inte lov att genomföra samhällstjänst för ett vinstdrivande företag. Det räknas som misskötsamhet om man inte kommer i tid, är alkohol- eller narkotikapåverkad under arbetspasset samt om man uteblir utan godtagbar anledning. (<http://www.kriminalvarden.se/sv/frivard/samhallstjanst/120301>)

3.3.3 Kontraktsvård

Kontraktsvård är en annan benämning för påföljden skyddstillsyn med föreskrift om särskild behandlingsplan. För att bli dömd till kontraktsvård krävs att klienten har ett missbruk/beroende eller dylikt som kräver behandling och som bidragit väsentligt till den aktuella brottsliga handlingen. Detta är en alternativ påföljd som döms ut istället för fängelse, där straffvärdet får vara fängelse i upp till två år. Genom att bli dömd till kontraktsvård får man alltså behandling för sina aktuella problem, t.ex. på behandlingshem istället för att vistas på anstalt. Det krävs en separat utredning för kontraktsvård som Frivården genomför i samband med personutredningen. En förutsättning för att denna typ av påföljd ska kunna bli aktuell är att klienten bedöms ha insikt att han/hon har problem och att han/hon är villig att genomgå behandling för att förändra sitt beteende. (<http://www.kriminalvarden.se/sv/frivard/kontraktsvard/> 120301)

3.3.4 Intensivövervakning med elektronisk kontroll

Intensivövervakning med elektronisk kontroll, eller fotboja som det kallas i vardagligt tal har funnits inom svensk kriminalvård sedan 1994. Detta är ingen påföljd man blir dömd till, utan det är istället något man som klient får ansöka om. Ursprungsstraffet är fängelse i högst sex månader. I samband med att domen skickas hem till klienten får han/hon också ansökningspapper för fotboja. På detta sätt behöver klienten inte avtjäna straffet i fängelse, utan i hemmet. Klienten bevakas dygnet runt med hjälp av en sändare som sätts runt fotleden. Någon form av sysselsättning måste klienten ha för att kunna bli aktuell för intensivövervakning och man får då lov att vistas utanför bostaden under de timmar man jobbar eller studerar. Under tiden man har fotboja får man inte dricka alkohol och självklart inte nyttja narkotika. Frivården gör oanmälda besök, speciellt under kvällar och helger, för att kontrollera att klienten inte är alkohol- eller narkotikapåverkad. Vid misskötsamhet avbryts intensivövervakningen omedelbart och straffet ska då istället avtjänas på anstalt. Fotboja

används även på så kallade ”öppna anstalter”. (<http://www.kriminalvarden.se/sv/fotboja/120301>)

3.3.5 Villkorlig frigivning

Klienter som är intagna på anstalt och som har ett straff som överstiger en månad avtjänar vanligtvis två tredjedelar av sitt straff. Efter att straffet avtjänats blir man villkorligt frigiven. De flesta klienterna ställs under övervakning i ett år efter avtjänat straff och om klienten sköter sig väl och risken för återfall i brottslighet anses vara låg kan övervakningen upphöra i förtid. Det är Frivården som avgör om en person ska ställas under övervakning efter avtjänat fängelsestraff. Har man avtjänat ett längre straff är huvudregeln att man ställs under övervakning. Är det fråga om ett kortare fängelsestraff så får återfallsrisken vara vägledande i den frågan. Precis som när man står under övervakning för att man dömts till skyddstillsyn, så gäller även i detta fall att det är klienten som är skyldig att hålla kontakten med sin övervakare. Det finns även fyra andra utslussningsalternativ sedan år 2007: utökad frigång, frigång från anstalt, halvvägshus samt vårdvistelse. Det är Frivårdens jobb att utreda lämpligheten för halvvägshus och utökad frigång, men man lämnar även ett yttrande i de fall det handlar om vårdvistelse och frigång. Det är dock anstalten som håller i utredningen kring dessa ärenden. (<http://www.kriminalvarden.se/sv/villkorlig-frigivning/> 120301)

4. Tidigare forskning och teoretiska perspektiv

För att så smidigt som möjligt kunna hitta tidigare forskning med anknytning till denna studie har jag använt mig av olika sökmotorer på Internet. Jag har bland annat använt mig av Göteborgs universitetsbiblioteks databas, däribland GUNDA och LIBRIS, Google Scholar, www.google.se, samt www.uppsatser.se där alla uppsatser från olika universitet i Sverige finns samlade, Sökorden som jag framförallt har använt mig av är ”kriminalvård”, ”missbruk” och ”kriminalitet”.

Forskningen om missbruk och kriminalitet är minst sagt omfattande. För att begränsa mig och göra litteraturen hanterbar har jag valt att fokusera på den forskningen som lyfter fram hur man talar om kriminalitet och missbruk och hur det påverkar personen i fråga.

4.1 Forskning kring kriminalitet

Svensson (2001) skriver i sin avhandling *”Istället för fängelse: En studie av vårdande makt, straff och socialt arbete i frivård”* att syftet är att förstå Frivården som organisation, men även som praktik. Hon har undersökt vilken funktion Frivården har i samhället och hur funktionen ser ut för de personer som är direkt berörda av den. Svensson har även ställt frågan varför just frivården utövas av en särskild organisation och även hur denna organisation förhåller sig till andra liknande organisationer. Genom sina berättelser har frivårdsinspektörer, lekmanövervakare och klienter visat hur de förhåller sig till varandra, vad som händer i möten mellan dem samt förklarat vilken innebörd deras handlingar har. Svensson (2001) menar att denna studie har bidragit till att förstå sambandet mellan stöd och kontroll, som ju är det som Frivårdens verksamhet i stora drag går ut på. Underlaget till denna avhandling består av en intervjustudie och en arkivstudie.

Berättelser om Frivården har medverkat i att dekonstruera innebörden i straff och socialt arbete och även i de relationer som är typiska för Frivårdens praktik. Svensson menar att likheterna mellan dagens frivård och 1800-talets filantropi blivit tydliga. Redan i de tidiga verksamheterna etablerades de mönster som idag utgör ramen och strukturen för Frivården. Inom denna ram är även variation möjlig.

Under väldigt lång tid har Frivårdens praktik motiverats och legitimerats som en hjälpanstans som fungerar som en ersättare för fängelse. Frivården är alltså istället för fängelse, men själva begreppet ”istället för” har ändrat skepnad. Under 1800-talet strävade man efter att de hjälpinsatser man gjorde för fångarna skulle vara något annat än fängelse, men under 1900-talet utvecklades detta till en mer professionell människobehandling och det var just här som ”istället för” fick en ny innebörd. Nu är det istället frågan om en annan form av fängelse. Att det finns en nära koppling mellan fängelse och Frivården är ingen nyhet. Precis så som socialtjänsten och Frivården haft gemensamma medel har fängelset och Frivården haft ett gemensamt mål: att förhindra fortsatt brottslighet hos den enskilde.

Denna studie kan kopplas ihop med Foucaults (2003) teorier om övervakning och straff. Han menar att det skett en övergång från kroppsliga straff till fängelsestraff som har setts som en seger för humanism och förnuft. Foucault själv menar dock att detta är följden av en ny och effektivare disciplinering av människor. Han påpekar att när kroppsstraffen ersätts med fängelsestraff och så kallad ”fångvård” är detta ett uttryck för en äldre form av maktutövning

som ersätts av en ny och mer långtgående. Denna förnyade maktutövning syftar till människornas totala normalisering och anpassning till det nya produktionssystemets krav.

En annan studie rörande kriminalitet och Frivården som resulterat i rapporten *”Personutredningar: Organisation, profession och (risk)bedömningar”* har genomförts av Svensson & Persson (2010). De har genomfört kvalitativa intervjuer med frivårdsinspektörer från olika kontor samt att de har gjort en jämförelse mellan personutredningar genomförda 2008 och 2010. Detta är den första mer genomgripande studien av personutredningsverksamheten och den har genomförts i nära samverkan med Kriminalvårdens utvecklingsenhet. Syftet med studien är att belysa den löpande praktiken med att genomföra personutredningar samt att ta reda på hur risk för återfall i brottslighet bedöms och beskrivs. För att kunna få fram denna information har de studerat hur arbetet fortlöper, vad som skrivs i personutredningarna, hur frivårdsinspektörerna resonerar och tänker samt hur de använder olika faktorer och argument. De har framförallt försökt ta reda på hur riskbedömningarna i personutredningarna går till. Denna rapport ska ge en beskrivning av det professionella bedömningsarbetet inom ramen för Kriminalvårdens organisation.

Resultatet visar att utredningarna från 2010 tar upp mer än utredningarna från 2008. Något som är särskilt markant är det faktum att spelvanor och kriminalitet endast tas upp i 20 procent av utredningarna från 2008, medan det tas upp i 90 respektive 80 procent i 2010 års utredningar. Svensson & Persson (2010) menar också att det i de senaste utredningarna blivit betydligt vanligare att använda sig av referenser från olika myndigheter och privatpersoner. Det har också blivit en betydlig skillnad i hur ofta man tar upp brottsmisstanken. I 2008 års utredningar togs detta upp endast i cirka 20 procent av utredningarna, medan det nuförtiden tas upp i så gott som alla utredningar. Utredningarna tycks således ha blivit tydligare sedan man införde den nya arbetsmodellen. Dock menar Svensson & Persson att detta inte säger någonting om kvaliteten eller relevansen av det som tas upp och inte heller om och i sådana fall hur riskbedömningar genomförs.

4.2 Forskning kring missbruk

Mats Hilde (2003) tar i artikeln *”Karriärmetaforens tillämpning och funktion inom missbruksfältet”* upp hur man i USA använder en karriärmetafor för att beskriva en persons missbruk. Så tidigt som på 1930-talet kopplades marijuana ihop med diverse lågstatusgrupper

och att vara våldsbenägen var ett annat attribut man tillskrev dessa grupper. Man började då tala om marijuana som ”killer weed”. Denna artikel är intressant för min studie då den speglar ett synsätt på missbrukare som ”lågstatus” samtidigt som det kan kopplas ihop med kriminalitet då användandet av droger klassificeras som kriminellt. Det faktum att man tillskriver olika attribut till gruppen missbrukare kan även kopplas ihop med mina valda teorier om stämpling och stigmatisering.

På 1960-talet användes karriärmetaforen på andra grupper av narkomaner och inte bara marijuanarökare. Hilte (2003) skriver att det var Alksne m.fl. (1967) och Winick (1964) som utvecklade olika modeller som kunde beskriva progressionen i ett heroinmissbruk. Detta gjordes bland narkomaner som haft kontakt med polis och sjukvård. Man har då utgått från begreppen livs- och missbrukscykel och på så vis kunde de beskriva både vägen in och vägen ur ett missbruk.

Det faktum att intresset vid denna tidpunkt för att studera marijuanarökare och heroinister ökade kan kopplas samman med den så kallade ”trappstegshypotesen”. Denna hypotes innebär att marijuanarökning förr eller senare kommer att sluta med ett missbruk av tyngre droger, t.ex. heroin. Hilte (2003) menar att det finns flertalet olika modeller över missbrukets utveckling som bygger på ett ”karriärtänkande”. Den ena modellen är, som tidigare nämnts, trappstegshypotesen. Det finns olika förklaringar till varför de som brukar marijuana med tiden skulle gå över till tyngre droger. Det har bland annat förklarats med hjälp av psyko-farmakologiska teorier samt med en hänvisning till diverse grader av psykisk störning. Karriärmetaforen kan även appliceras på ett alkoholmissbruk då berusningen innehåller diverse faser samt olika typer av alkoholdrickande och förändringar i dryckesmönster.

Något senare, på 1970-talet, presenterade man ytterligare en modell över progressionen i bruket av diverse substanser. Denna modell kallas för ”inkörssportshypotesen” och innebär en hierarkisk utvecklingslinje. Det utvecklas från inga substanser alls till olika legala substanser så som alkohol eller tobak. Från dessa legala substanser går det sedan vidare till illegala substanser, t.ex. marijuana, och detta följs till slut av ännu ”tyngre” droger, som till exempel kokain och heroin.

Det är inte bara i USA som karriärmetaforen används, utan den används sedan några decennier tillbaka även i svensk missbruksforskning. Flertalet svenska forskare använder karriärmetaforen för att förklara progressionen i missbruket. Detta begrepp har getts olika

innebörd och med det vill man egentligen förklara olika typer av förändringar i missbruket, t.ex. hur det avancerar.

Ovanstående artikel kan tillsammans med teorier om stämpling och stigmatisering kopplas ihop med Hartwells (2004) artikel "*Triple stigma: Persons with mental illness and substance abuse problems in the criminal justice system*". Denna artikel innefattar en redogörelse för litteraturen som finns tillgänglig rörande personer med dubbeldiagnoser, som innebär missbruk och psykisk ohälsa. En dubbeldiagnos skulle eventuellt också kunna innebära ett missbruk och kriminalitet. Även fast kriminalitet inte kan kategoriseras som en sjukdom i den bemärkelsen, så är det fortfarande ett problem både på individ- och samhällsnivå.

Artikeln diskuterar de olika policys som finns för att skapa en väg för människor med psykisk ohälsa och en missbruksproblematik tillbaka in i samhället efter att ha varit i kontakt med Kriminalvården. I analysen görs en jämförelse mellan psykiskt sjuka som har kontakt med Kriminalvården och personer med dubbeldiagnoser samt en analys av deras banor och förberedelser inför sin tid efter fängelset. Skillnaderna mellan de psykiskt sjuka och de med dubbeldiagnos är framträdande. Personer med dubbeldiagnoser avtjänar oftare straff i direkt koppling till deras droganvändning, är oftare hemlösa, missköter oftare sin övervakning efter fängelsevistelsen och återkommer därför oftare inom Kriminalvårdens organisation.

Hartwell (2004) skriver att sambandet mellan kriminalitet och missbruk kan urskiljas genom bekräftelsen av en ökning av så kallade drogdefinierade brott; brott där man bryter mot narkotikalagar och som i allmänhet har att göra med den olagliga narkotikaindustrin, samt drogrelaterade brott; brott som begås under påverkan av alkohol eller narkotika.

Hartwell (2004) skriver även om att både personer som är involverade i den illegala narkotikaindustrin och personer med missbruksproblematik benämns som en tvivelaktig befolkning ("suspect populations"). De blir benämnda på detta sätt på grund av oavsiktliga konsekvenser av den sociala policyn och den strukturella ojämlikheten. Denna grupp sammanfattas av de röstlösa fattiga som bor i socialt oorganiserade bostadsområden, de som är arbetslösa på grund av bristande erfarenheter och funktionshinder, ungdomar, äldre, invandrare och krigsveteraner. Denna befolkning är med andra ord en, på många plan, stigmatiserad befolkning eftersom den kopplas ihop med både drogmissbruk och psykisk ohälsa. De blir stigmatiserade på så vis att deras handlingar och beteenden inte faller inom normen för "normalt beteende" och den samhälleliga toleransen och policyn föreskriver olika försök att tygla och ta hand om dessa människor. Om de till slut hamnar inom Kriminalvården

blir det även ett tredje stigma då det anses vara ett avvikande beteende. Även i denna artikel kan kopplingar göras till mina valda teorier om sociala konstruktioner, stämpling samt stigmatisering. När det gäller utpekandet av särskilda bostadsområden som sämre än andra där denna stigmatiserade befolkning bor så tolkar jag det som en social konstruktion. Det var förmodligen inte förbestämt att just detta bostadsområde skulle kategoriseras som ”sämre” utan detta synsätt har växt fram under en tid och har börjat kopplas direkt till vissa människors beteenden som inte anses vara önskvärda. Därmed blir bostadsområdet klassat som ”dåligt” och människorna som bor där blir stämplade och stigmatiserade.

”Bakom orden – en diskursanalys av kriminalitet och missbruk i personutredningar inom Frivården” är en studie på C-uppsatsnivå av Lundell & Wettergren (2009). Det är också den studie som starkast kan kopplas till min studie då huvudtemat är detsamma. De har också valt att göra en diskursanalys på begreppen kriminalitet och missbruk, dock vid Frivården Göteborg. De har även valt att analysera ett större antal personutredningar, nämligen 57 stycken.

Syftet med deras uppsats var att undersöka hur den misstänkte konstrueras i personutredningar utifrån hur begreppen missbruk och kriminalitet används. Frågeställningarna som de använde sig utav var:

- Vad innebär begreppen kriminalitet och missbruk och vilka betydelser är knutna till begreppen i personutredningar?
- Hur ser diskursen ut i personutredningar angående begreppen kriminalitet och missbruk?

I denna studie kom Lundell & Wettergren fram till att begreppet kriminalitet konstrueras utifrån en huvudsaklig diskurs kring den kriminelle som en omogen person utan insikt i sin problematik; en socialt avvikande person. De kom även fram till att det fanns diskurser rörande en mer mogen person som är djupt ångerfull och som insett att hans/hennes beteende och handlade varit felaktigt. De talar vidare om att det inte är de aktuella brottsliga handlingarna i sig som definierar huruvida en person betraktas som kriminell, utan det är istället de ovannämnda egenskaperna, särskilt med fokus på vilja till förändring. De kom även fram till att det var vanligt att bilden av en ”vanlig Svensson” som råkat i svårigheter målades upp och att denne person istället för att bli stämplad som kriminell, var i behov av medkänsla och stöd. Motsatsen blev då att en person med bristande insikt som har begått brottsliga handlingar inte har gjort sig förtjänt av stödjade insatser från samhället och stämplades istället

som kriminell. Det fanns även tendenser till att frivårdsinspektörerna inte ville stämpla klienter som kriminella, utan istället skapa förståelse för klientens situation.

När det talas om begreppet missbruk kommer de fram till att ett missbruk definieras utifrån frekvensen av användning av alkohol och narkotika, det bakomliggande syftet samt dess konsekvenser. I första hand konstrueras missbruk som en konsekvens av en utsatt social situation, men även i termer av bristande självkontroll samt sjukdom. Det framkommer också att klientens egen insikt verkar bidra till att han/hon beskrivs som missbrukare i större utsträckning än vad som sker med begreppet kriminalitet.

4.3 Socialkonstruktivism

För att få ett konkret svar på vad socialkonstruktivism innebär vill jag citera det som finns skrivet på Nationalencyklopedins hemsida (120411):

”Samhällsvetenskaplig inriktning som hävdar att verkligheten eller aspekter av verkligheten är socialt konstruerade, dvs. att de är produkter av mellanmännisklig interaktion och kollektivt handlande. Konstruktionismen är primärt ett kritiskt perspektiv som ifrågasätter sociala företeelsers naturlighet eller oundviklighet.”

Det man brukar tala om inom det socialkonstruktivistiska perspektivet är en antiessentialistisk syn på vad vi kallar för verkligheten. Det innebär att världen inte är bestämd på förhand, utan formas av och i sin sociala, kulturella och historiska omständighet.

För att ge ett exempel på hur socialkonstruktivism fungerar kan man ta exemplen *man* och *kvinn*a. Man och kvinna existerar som biologiska kön, men *manlighet* och *kvinnlighet* är socialt skapade kategorier. Det är alltså inte givet av naturen hur män och kvinnor bör agera.

Hacking (2004) talar om sociala konstruktioner och exemplifierar med hur konstruerade kategorier sammanvävs med samhällsstrukturer och materialitet. För att förklara detta närmare ger han exempel på talet om kvinnliga flyktingar. Han menar inte att de fysiska personerna inom kategorin är konstruerade, men de kan inte heller anses vara meningsfulla utan att de tillskrivs egenskaper från ett särskilt perspektiv. Deras könstillhörighet och kategoribundna aktiviteter, det vill säga kvinnliga flyktingar, ses därför som socialt konstruerade genom att de som grupp utifrån dessa två benämningar omtalas på ett bestämt sätt.

Thomassen (2007) skriver att Foucault beskrivit begreppet psykisk sjukdom som en social konstruktion. Han menar att denna konstruktion har skapats i samhället och inte i individens medvetande eller kropp. Skulle våra föreställningar kring begreppet således ändras skulle detta innebära att psykisk ohälsa inte tvunget skulle existera.

4.4 Stämplingsteori

Goldberg (1993) skriver att stämplingsteorin började få sin utformning på 1960-talet i USA. Han menar att stämplingsteori är ett sätt att tillämpa ett "symboliskt interaktionistiskt" tänkande på ett "avvikande beteende". För att förklara begreppet symbolisk interaktion bättre så kan det sammanfattas som hur man uppfattar sig själv genom social interaktion med andra. Symbolerna blir i dessa fall t.ex. språket och kroppsspråket. Enligt Hogg & Vaughan (2002) har tidigare forskning påvisat att människor har en tendens att uppfatta sig själv på samma sätt som man tror att andra uppfattar en. För att förenkla själva förklaringen om vad stämplingsteori går ut på, så kan man uttrycka det som att om en människa av andra människor identifieras som avvikare, så blir han det. Detta kan kopplas ihop med Goffmans (2007) teorier om stigmatisering och sociala kategorier. Man delar in folk i olika sociala kategorier och tillskriver därmed egenskaper till dessa personer. Detta blir till slut deras sociala identitet utåt sett. Människor utgår från första intryck när man kategoriserar personer och får i samband med detta även normativa förväntningar på personen och hans eller hennes beteende. Visar personen i fråga upp en mindre önskvärd egenskap så reduceras denne person i vårt medvetande från att ha varit en "normal" person till att bli en avvikare. Genom andra människors makt och kategorisering *blir* man en avvikare, det är alltså inte någonting man *är*.

Goldberg (1993) menar att en av grundpelarna i stämplingsteorin är att man analyserar och tänker i det förflutna och fortsätter förbi nuet. Det innebär att man inte kan utgå från att en enda händelse, hur bra eller dålig den än må ha varit, så kan just den händelsen inte radera de samlade erfarenheterna av ett helt liv. Det är inte bara handlingar i sig som kan benämnas som avvikande, utan även andra människors respons på det aktuella beteendet. På så sätt kan man säga att stämplingsteorin utgörs av en process och inte utav enstaka händelser. Stämplingar sitter heller inte bara i beteenden och handlingar utan det finns även i till exempel religion, etnisk bakgrund, fysiskt eller psykiskt handikapp och social eller ekonomisk status.

Goldberg (1993, 2000) menar att det finns regler om vilka människor och vilka beteenden som är godtagbara och dessa skapas av grupper eller *signifikanta andra*. Begreppet signifikanta andra förklarar Goldberg i böckerna "Narkotikan avmystifierad" samt "Samhällsproblem" som personer eller individer som är betydelsefulla för barnet eller individen.

4.5 Stigmatisering

Enligt Goffman (2007) så delar varje samhälle in människor i olika kategorier. Det är även samhället som avgör vilka medel som kommer till användning när man gör denna kategorisering, samt vilka egenheter som uppfattas som vanliga och "accepterade" av de människor som ingår i varje enskild kategori. Han menar också att det är den sociala miljö man befinner sig i som avgör vilken kategori av människor som är mest sannolikt att man stöter på. Inom varje social miljö finns även sociala spelregler. Dessa regler gör det möjligt för oss att möta och förstå människor som tillhör samma kategori som oss själva, utan att vi behöver ge det särskilt mycket eftertanke. Det är först när en främmande människa, som inte tillhör samma kategori, dyker upp som det kan bli problematiskt. Människor är oftast snabba med att döma andra människor och det räcker med den första åsynen av "främlingen" för att vi ska kunna kategorisera honom, samt fastställa vissa egenskaper hos honom. Dessa egenskaper tror vi oss *veta* att han besitter. Detta blir hans *sociala identitet*.

Goffman (2007) berättar att vi utgår från dessa första intryck av en person och formar om dem till normativa förväntningar. Dessa förväntningar förvandlas i sin tur till krav på den aktuella personen. Det anses mycket vanligt att vi inte blir medvetna om dessa krav vi ställt, eller vad de innebär, förrän det verkligen blir fråga om huruvida dessa krav blir uppfyllda eller ej. Förmodligen är det först då som vi blir medvetna om att vi hela tiden haft föreställningar om hurdan den här personen borde vara. Denna karaktär vi tillskrivit personen i fråga bör därför kallas hans *virtuella (skenbara) sociala identitet*, då det inte är hans *faktiska sociala identitet*. När denna "främling" befinner sig i vår närhet kan det framkomma att han besitter en annan egenskap som gör honom olik de andra individer som tillhör samma kategori som han placerats i, en mindre önskvärd egenskap. På detta sätt reduceras denna person i vårt medvetande från en komplett och "vanlig" människa till en utstött, kastmärkt människa. Det innebär ett stigma att stämplas på detta sätt, speciellt då den nedvärderande effekten är omfattande; ibland kallas det även oduglighet, oförmåga och handikapp. Det här innebär självklart en stor diskrepans mellan den virtuella och den faktiska sociala identiteten.

Goffman (2007) förklarar begreppet *stigma* som en speciell relation mellan ett attribut och en stereotypi.

Man brukar tala om tre olika typer av stigma. Det första är kroppsliga missbildningar av olika slag. Det andra är ”olika fläckar på den personliga karaktären vilka uppfattas som viljesvaghet, allt uppslukande eller onaturliga lidelser, förrädiska eller stela trosföreställningar, eller bristande hederlighet; folk sluter sig till dessa egenskaper utifrån vederbörandes förflutna, nämligen i den mån detta har givit prov på psykiska rubbningar, fängelsevistelse, underliga böjelser, alkoholism, homosexualitet, arbetslöshet, självmordsförsök eller radikalt politiskt uppträdande” (Goffman 2007, s. 14). För det tredje så har vi det ”tribala” (stambetingade) stigmat, t.ex. religion, ras och nation. Dessa stigman kan ofta förmedlas vidare från generation till generation. Inom dessa olika typer av stigman så återfinns ett sociologiskt drag. Detta är att en individ, som annars utan problem skulle kunnat accepteras i det ”vanliga sociala samspelet”, besitter en egenskap som inte går obemärkt förbi. Denna egenskap får dem av oss som möter honom att vända bort blicken och ignorera de anspråk på gemenskap med oss som hans andra egenskaper mycket väl kunde ha motiverat. Han avviker på ett icke-önskvärt sätt; han besitter ett stigma.

5. Metod

Mitt intresse för det skriftliga språket och dess mening har alltid varit stort. Ända sedan jag var liten har jag läst böcker, skrivit bokrecensioner, skrivit dikter och alltid försökt tolka vad människor egentligen menar med det dem skriver; att läsa mellan raderna helt enkelt. All denna nyfikenhet om det skrivna ordet har följt mig ända upp till vuxen ålder.

I den här studien har jag tänkt använda mig av en kvalitativ ansats och diskursanalys som huvudmetod. Syftet med en kvalitativ ansats är att jag vill undersöka begreppen *missbruk* och *kriminalitet* och vad de verkligen säger. Personutredningarna som jag analyserar ligger till grund för den påföljd som tingsrätten utdömer, vilket gör att den är av relativt stor betydelse för den misstänkte. Därför anser jag det vara av större vikt att analysera vad som framkommer angående dessa begrepp i utredningarna. Alan Bryman (2007) menar också att det finns en fördel när det gäller dokument som datakälla och det är att dokumenten är av icke-reaktivt slag, det vill säga att man i stort sett kan bortse från reaktiva effekter (”påverkans effekter”) som en begränsning av validiteten hos dessa data. Dokumenten har ju inte skapats i något

specifikt forskningssyfte. Dessutom finns dokumenten redan färdigskrivna, till skillnad från exempelvis intervjuer.

För att kunna matcha teoretiska perspektiv med min empiri i denna studie har jag valt att använda mig av ett abduktivt arbetssätt. Detta innebär att jag har låtit både empirin och teorierna vägleda mig framåt för att få bästa möjliga resultat. Då jag redan hade en någorlunda bra idé om vilka teorier jag ville använda mig av, redan innan jag började med uppsatsen, så ville jag ändå inte hålla fast alltför hårt vid dessa teorier då jag vet att mycket kan komma att ändras under uppsatsens gång. Därav anledningen till att jag valde att arbeta abduktivt.

5.1 Diskursanalys

Enligt Bergström & Boréus (2000) kan man, istället för att uppfatta idéer som återspeglings av den materiella verkligheten, se det som att idéerna förutsätter ett visst språk som i sin tur organiserar den sociala verkligheten. Diskursanalysen fokuserar framför allt på diskursiva relationer, som kan förklaras som någon form av språkliga uttryck. Man kan förklara diskursanalys som ett studium av samhällsfenomen där språket står i centrum. Det finns olika inriktningar på diskursanalysen, men oavsett inriktning har den ett bestämt sätt att se på språk och språkets användning. Språket återger med andra ord inte verkligheten, utan bidrar istället till att forma den. Bergström & Boréus (2000) förklarar vidare med hjälp av ett exempel; ”ekonomisk kris”. Man kan utgå ifrån att det å ena sidan finns ett antal idéer och föreställningar om den ekonomiska krisen, men även att det finns en faktisk aspekt där man ser en ekonomisk kris som något konkret i form av investeringar, avsättning och sparande. Men istället för detta perspektiv kan man istället använda sig av ett diskursivt perspektiv, vilket innebär att man inte lika strikt håller isär ”föreställningar om” och ett yttre objekt. Enligt detta synsätt sammanfogas sättet att tala om ekonomisk kris med ”hur det faktiskt är”. Det diskursiva synsättet bryter distinktionen mellan idé och verklighet, samtidigt som det även flätar samman språk och handling. Alla ordningar förutsätter både ett språk och en handling. Bergström & Boréus (2000) förklarar det som att en ekonomisk kris också bygger på ett antal handlingar vilka har sin upprinnelse i ett språk. Då kan man förstå att diskursanalys kan relateras till makt, eller olika typer av maktordningar om man så vill, eftersom det är det språkliga mönstret som sätter gränser för vårt sätt att tänka och handla (Thörn 1996 i Bergström & Boréus 2000).

Bergström & Boréus (2000) skriver att diskursanalys brukar delas in i två huvudinriktningar: en kontinental (även kallad fransk) och en anglosaxisk inriktning. Den mest kända som

associeras med den kontinentala inriktningen är Michel Foucault, och till den anglosaxiska inriktningen hör ett antal forskare vilka till största del verkar eller har verkat i Storbritannien. Man brukar ibland även tala om en tredje inriktning som är den kritiska diskursanalysen. Jag kommer i denna uppsats att fokusera mest på Michel Foucault och den kontinentala inriktningen på diskursanalys. När man talar om Foucault och diskursanalyser så är det inte i första hand språket och uttrycken i sig som står i centrum. Foucault definierar diskurser som: ”hela den praktik som frambringar en viss typ av yttranden”. I hans egna undersökningar var dessa bland annat ekonomins respektive medicinens praktik (Bergström & Boréus 2000, s. 225). Genom det foucaultianska perspektivet kan en diskurs beskrivas som ett regelsystem som legitimerar vissa kunskaper men inte andra, och som pekar ut vilka som har rätt att uttala sig med auktoritet. Man brukar även säga att diskurser har ett dynamiskt inslag eftersom regelsystemen i dem förändras.

Börjesson (2009) har en liknande syn på diskursanalys och skriver att ”världen alltid tolkas genom kulturellt schabloniserade raster” (s. 25). Använder man diskursanalys som verktyg behöver man även applicera en socialkonstruktionistisk hållning samt en reflexiv hållning, när det gäller diskurser som styr forskaren. Diskursanalys kan ses både som teori och metod och Börjesson (2009) anser att det handlar om att hela tiden göra något med sitt studieobjekt. Man ska kunna ge perspektiv på fenomenet och sätta in det i ett meningsfullt sammanhang.

Börjesson (2009) menar att långt ifrån alla vetenskapstraditioner kan komma ifråga för diskursanalysen. Socialkonstruktionism samt den språkliga vändningen är båda nödvändiga delar för att diskursanalys ska bli meningsfullt. Med detta sagt vill han dock inte påpeka att det endast skulle finnas en ren lära angående diskursanalys som man behöver hävda. I många olika ämnessammanhang och med olika teoretiska utgångspunkter bedrivs diskursanalyser. Diskursanalys behöver dock förhålla sig till problematiseringen av relationen mellan språk och verklighet. Under lång tid har samhällsforskningen betraktat språket som ett verktyg för avbildandet av världen. Som en allmän grund för diskursanalys ligger ett ifrågasättande av denna raka korrespondens mellan orden och tingen.

Winther Jørgensen & Philips (2000) förklarar begreppet diskurs på ett väldigt enkelt sätt. Det är att en diskurs är ett bestämt sätt att tala om och förstå världen.

5.2 Urval och materialinsamling

Från första början hade jag tänkt att jag skulle ha direktkontakt med Frivården för att kunna hämta ut personutredningar. Det visade sig dock i ett tidigt skede att man var tvungen att få godkännande från högre instanser för att få ut personutredningarna via Frivården. Jag fick då istället vända mig till tingsrätten då personutredningar blir offentliga handlingar när de når den instansen. Det föll sig naturligt för mig att kontakta Vänersborgs tingsrätt då den ligger närmast. Min tanke var att gå igenom personutredningar som var gjorda mellan 1 december 2011 – 15 januari 2012, ett antal om cirka 124 stycken, och sedan göra mitt urval på 10 stycken utredningar bland alla dessa. När jag besökte tingsrätten för att få tillgång till dessa personutredningar blev jag informerad om att det kostade pengar att få dem utskrivna. Jag fick då ändra min strategi och fick använda mig av allmänhetens dator som finns hos tingsrätten. Efter flera timmars letande valde jag ut 20 utredningar som skulle finnas tillgängliga enligt datorn och bad om att få dessa utskrivna. Det visade sig dock att endast 14 av dessa utredningar gick att få tag på. Detta innebär att jag har fått göra mitt urval i betydligt mindre skala än jag hade velat, men med tanke på att jag själv fick stå för den ekonomiska biten så var detta enda tillvägagångssättet för mig.

Efter att jag läst igenom de 14 utredningar jag fick ut från tingsrätten så valde jag bort tre stycken utav dem. Anledningen till att jag valde bort just dessa tre var för att den ena var ett mycket begränsat yttrande om en person som inte dykt upp på personutredningstillfället och informationen i utredningen var därför mycket knapphändig. I de andra två utredningarna framkom det ingenting som tydde på någon form av alkohol- eller narkotikamissbruk och informationen i dessa utredningar var också mycket begränsad. De resterande 11 utredningarna som jag sedan valde att analysera gav mig ett betydligt bättre underlag för det jag ville undersöka i denna studie.

5.3 Kodning av materialet

När jag använde allmänhetens dator på tingsrätten kunde jag läsa väldigt övergripande vad utredningarna handlade om och jag försökte redan där välja ut utredningar som var kopplade till missbruk. Kriminalitet tas alltid upp i utredningarna så det var inget jag behövde leta särskilt efter. När jag sedan fick utredningarna utskrivna började jag läsa igenom dem och markera intressanta formuleringar som jag senare i processen skulle kunna använda som citat

i min analys. Watt Boolsen (2007) skriver om begreppet kodning. Kodning innebär ett slags etiketterande av innehållet vilket görs genom att läsa igenom materialet flera gånger och söka efter olika mönster och teman. Man brukar tala om kodning i tre steg:

- Öppen kodning: Sök begrepp, försök förstå
- Axial kodning: Sök sammanhangets betydelse
- Selektiv kodning: Namnge överordnade förståelser

Då jag utgått från en diskursanalytisk metod har det varit viktigt att jag läst utredningarna många gånger. Baserat på första och andra gången jag läste igenom utredningarna så skrev jag ner cirka fem olika teman som jag skulle kunna utgå ifrån. Efter vidare läsning av utredningarna valde jag ut några av dem och vävde även ihop vissa teman som inte behövde stå var för sig.

5.4 Etiska perspektiv

På Vetenskapsrådets hemsida (<http://www.vr.se> 120402) diskuterar man bland annat forskningsetik. Detta begrepp innebär normer och principer som forskarsamhället reflekterat över och man har försökt formulera dessa principer så tydligt som möjligt. Normerna fungerar bäst tillsammans och antas kunna ge en god vägledning. Det finns ett begrepp som kallas *kodex*. Detta är en sammanställning av forskningsetiska regler, med andra ord mer specificerade normer. Dessa normer avser vissa moment i forskningen eller ett specifikt forskningsområde.

Att ha de etiska perspektiven i åtanke är alltid utav stor vikt. Detta gäller särskilt när man tar hjälp av utomstående människor i studien. De ska kunna känna sig säkra på att det de säger endast kommer att användas i den aktuella studien och att deras identiteter inte röjs. Det finns fyra forskningsetiska grundprinciper man talar om och dessa är:

- **Informationskravet**
- **Samtyckeskravet**
- **Konfidentialitetskravet**
- **Nyttjandekravet**

Då jag i denna studie inte har arbetat direkt med människor, utan endast offentliga dokument rörande människor, har jag inte behövt informera någon om dessa krav på min forskning. Jag har dock ändå haft dessa etiska principer i åtanke under arbetets process och röjer därför inga

identiteter i denna studie, förutom kön på personen i fråga. Alla namn har i denna studie ersatts med "X".

5.5 Validitet, reliabilitet och generaliserbarhet

Enligt Bryman (2011) utgör validitet och reliabilitet viktiga kriterier för kvantitativ forskning. Detta för att få en bild av kvaliteten i en undersökning. Begreppet validitet innebär "huruvida en eller flera indikatorer som utformats i syfte att mäta ett begrepp verkligen mäter just det begreppet" (Bryman 2011, s. 162). Begreppet reliabilitet "handlar om följdriktigheten, överensstämmelsen och pålitligheten hos ett mått på ett begrepp" (ibid. s. 160).

Dessa begrepps relevans för kvalitativa undersökningar har dock diskuterats av kvalitativa forskare. Det har diskuterats ifall begreppens innebörd bör ändras för att bättre kunna passa in på det kvalitativa forskningsområdet. Begreppet validitet verkar definitionsmässigt rymma betydelser som rör mätning. Då mätning inte är det främsta intresset inom den kvalitativa forskningen blir frågan om validitet något som inte är av så stor betydelse för sådana undersökningar. Bryman (2011) menar dock att det finns en ståndpunkt som går ut på att man assimilerar reliabilitet och validitet i den kvalitativa forskningen, utan att för den sakens skull ändra begreppens betydelse. Dock lägger man mindre vikt vid frågor som rör mätning.

Vad gäller validiteten i denna uppsats så anser jag att den är uppfylld, då jag svarat på de huvudsakliga frågeställningar jag utsatte att få svar på från första början. Reliabiliteten handlar om att få samma svar oberoende av tid, forskare och plats och detta anser jag kan vara svårare att uppnå. I jämförelser med den tidigare studien på C-uppsatsnivå av Lundell & Wettergren (2009) angående begreppen kriminalitet och missbruk så finner jag likheter mellan våra studier, men även olikheter. Detta tror jag har med tolkningsutrymmet att göra.

Bryman (2011) skriver att det är intressant att kunna säga någonting om i vilken utsträckning resultaten kan generaliseras till andra grupper än just dem som varit aktuella i den här undersökningen. Man vill med andra ord kunna hävda att resultaten är giltiga även för personer som inte deltagit i undersökningen. Jag anser det vara svårt att i denna studie generalisera resultaten då jag dels endast undersökt 11 personutredningar, och dels inte haft det som syfte att generalisera resultaten, utan endast exemplifiera.

6. Resultatredovisning med analys och tolkning

Jag kommer i detta kapitel att redogöra för resultaten av min studie och mina tolkningar av resultaten. Dessa kommer att kopplas ihop med aktuella teorier och tidigare forskning. För att läsa närmare om teorierna och den tidigare forskningen inom området så hänvisar jag till avsnitt 4.

6.1 Kriminalitet – ett förstärkt och förminskat begrepp

Jag har valt att i första hand utgå från begreppet *kriminalitet* i analysen med tanke på att det är den huvudsakliga anledningen till att en personutredning utförs; man är misstänkt för en kriminell handling. Vad själva begreppet kriminalitet verkligen innebär beskrivs dock inte särskilt ingående och det är därför svårt att veta vilka värderingar som begreppet innefattar. Begreppet kriminalitet används i utredningarna för att förtydliga vilka brott personen i fråga är misstänkt för, vilka brott han eller hon tidigare har begått samt ifall dessa har varit så pass allvarliga att man därför finns med i Kriminalvårdens register sedan tidigare, t.ex. genom att ha blivit dömd till övervakning eller fängelse. Jag har dock noterat att begreppet kriminalitet både kan förstärkas och ibland förminskas, genom appliceringen av olika slags underkategorier, så som: *missbruk, ånger, socialt ordnade eller oordnade förhållanden umgänge och värderingar*. Min tolkning är att den kriminella handlingen sällan står ensam som orsak när det gäller bedömningen av vård- och övervakningsbehov, utan det är kriminalitet *tillsammans* med andra förhållanden, som t.ex. missbruk som gör att man anses vara i behov av olika stödinsatser.

De teman ni kommer att få läsa om i analysdelen handlar om **ånger** och vilken roll denna spelar, **tydliga vård- och övervakningsbehov** och vad man baserar dessa risk- och behovsbedömningar på, **umgänge och värderingar** och hur detta påverkar synen på klientens kriminalitet och livssituation, **lämplighet eller olämplighet för samhällstjänst** och slutligen **erkännande av missbruk** och hur man använder begreppet missbruk samt hur påföljdsbedömningarna påverkas av erkännandet. Alla dessa teman kan ses som underkategorier som förstärker eller mildrar huvudkategorin **kriminalitet** och dess innebörd.

6.2 Ånger, finns det?

Något som det ofta talas om i personutredningarna är huruvida klienten känner ånger inför det han eller hon har gjort. Att känna ånger ges en förhållandevis stor betydelse i dessa sammanhang.

”X uppger att han ångrar sig och att det är fel sätt att skaffa pengar. Han menar vidare att om han haft ett arbete så hade han inte begått brott.”

”Hon förstår att handlingen är allvarlig och har erkänt. Hon säger även att hon bett målsägaren om förlåtelse.”

”X anser att han gjort fel, men att det inte var meningen och att han inte vill använda våld.”

”När det gäller den aktuella åtalspunkten så säger han att det var mycket dumt gjort och att han är ångerfull [...] Han upplevs som ångerfull.”

Något som träder fram i majoriteten av de personutredningar jag analyserat är betydelsen av om klienten visar ånger för den kriminella handlingen han eller hon har begått. När klienten visar ånger, framträder bilden av en ansvarstagande samhällsmedborgare som av en eller annan anledning hamnat fel någonstans i livet, men gör så gott han eller hon kan för att bättra sig. Frivårdsinspektörernas bedömningar verkar då i mindre utsträckning måla upp en erfaren och förhärdad kriminell typ. Istället uttrycks det då som att klienten saknar förmågan till att ordna upp sitt liv och att det därför torde vara till gagn för klienten att bli dömd till en frivårdande påföljd. Att ångra brottet framställs som ett önskat och ansvarstagande beteende och klienten stämplas därför inte som kriminell i den bemärkelsen. Det aktuella brottet är fortfarande kriminaliserat, men det som avgör om *personen* ska anses vara kriminell tycks snarare vara de egenskaper personen besitter och inte minst lyckas förmedla under utredningstillfället. Enligt Goldbergs (1993) stämplingsteori och Goffmans (2007) teorier om stigmatisering så blir man stämplad och stigmatiserad genom att uppvisa ett felaktigt och icke-önskvärt beteende, men i de fall där klienter uppvisar ånger verkar detta motverka en stämpling och stigmatisering som kriminell. Ånger är någonting önskvärt och i detta fall en förmildrande omständighet, vilket innebär att klienten inte blir stämplad som en kriminell person med alla dess tillskrivna egenskaper, så länge han uppvisar ånger inför det han eller hon gjort.

6.3 Tydliga vård- och övervakningsbehov

Något annat som också tas upp i en stor del av personutredningarna är huruvida klienten har återfallit i brott eller om man tror att han eller hon kan komma att göra det och i sådana fall hur stor den risken anses vara.

”X har återfallit i allvarlig brottslighet kort tid efter att tidigare dom till skyddstillsyn avslutats...”

”X behöver ha vård för att minska risken för återfall i brott, risken bedöms idag vara hög...”

”X är tidigare dömd för rattfylleri i nära tid och risken för liknande kriminalitet bedöms som medelhög.”

I de flesta utredningar skrivs det dock inte ut vad man baserar dessa riskbedömningar på, även om man kan anta att det är på hela utredningen. Det är dock de specifika faktorerna, de så kallade statistiska faktorerna¹ som inte nämns närmare. Under min praktik fick jag information om att man ska utgå från dessa faktorer när man gör riskbedömningar. Exempelvis kan det handla om att det finns en missbruksproblematik med i bilden, och om man har återfallit i brottslighet inom en femårsperiod. Varför det är just en femårsperiod framkom aldrig. I en utav utredningarna så nämns de statistiska faktorerna, men de blir fortfarande inte förklarade:

”Risken för ny kriminalitet bedöms utifrån statistiska bakgrundsfaktorer som medelhög.”

I Svensson & Perssons (2010) rapport om personutredningar framkommer att man hellre talar om behov än om risk. Detta är också framträdande i mitt material. Det är vanligare förkommande att man diskuterar klienten utefter en behovsbedömning istället för en riskbedömning. Självklart nämns risken för återfall i brottslighet, dock är behovsbedömningen oftare mer ingående förklarad. Behoven handlar i första hand vård- och stödinsatser gällande missbruk, men även om kriminalitet, med då gäller det först och främst att hitta en meningsfull sysselsättning.

Det är intressant att se att det först är när missbruk (även spelmissbruk) nämns i personutredningar, som också kriminaliteten förklaras mer omfattande. Detta tyder på att

¹ I utredningarna står det statistiska och inte statistiska faktorer. Detta begrepp var också vad som användes av utredarna under tiden jag gjorde praktik. Vad statistiska faktorer faktiskt innebär är inte helt klart, men sannolikt syftar det till att beskriva variabler som återkommer i klientens liv och därför påverkar riskbedömningarna.

missbruket kopplas ihop med kriminaliteten och att risken för återfall i missbruk generellt kopplas ihop med återfall i kriminalitet:

”I utredningen framkommer att ett spelmissbruk föreligger och X uppger spelskulder som anledning till nu aktuell brottslighet.”

”X bedöms vara i behov av vård och insatser för att bryta sitt missbruk och förändra sin livssituation, för att minska risken för återfall i brott [...] Frivården bedömer honom vara väl motiverad till behandling och risken för återfall i brott bedöms vara hög om han inte får hjälp med sin missbruksproblematik.”

”Gällande aktuell brottslighet så erkänner X väsentliga delar av detta. Han var vid tillfället kraftigt berusad...”

I alla tre citaten kopplar utredarna den kriminella handlingen till någon form av missbruk. I Hartwells (2004) artikel tar hon upp hur missbruk på olika sätt hör ihop med kriminaliteten genom att utgå från begreppen drogrelaterade brott, som handlar om brott man begår under påverkan av alkohol eller narkotika, samt drogdefinierade brott som hör ihop med att man bryter mot narkotikalagar.

Precis som Lundell & Wettergren (2009) säger i sin studie så kan man genom att förklara kriminaliteten via missbruket, utan att nödvändigtvis uttrycka det direkt, säga att kriminaliteten inte hade funnits om det inte vore för missbruksproblematiken. Detta bidrar till diskursen om kriminalitet som konsekvens av ett avvikande beteende. Det är i de här fallen missbruket som blir orsaken till det avvikande beteendet.

Hilte (2003) beskriver i sin artikel den så kallade ”trappstegshypotesen”. Denna hypotes innebär att man tenderar att beskriva missbruk som någonting som accelererar; börjar man röka marijuana t.ex. så kommer man till slut att avancera i missbruket och börja använda ”tyngre” droger, så som kokain eller heroin. Jag tycker att tankesättet om trappstegshypotesen går att urskilja i risk- och behovsbedömningarna. Man påpekar i många utredningar att det är viktigt med vårdinsatser för att bryta klientens missbruk och på så sätt även minska risken för återfall i brott. Man ser det som att missbruket kommer att accelerera och detta kommer att leda till en fortsatt kriminell karriär. Det lyser för mig ganska starkt här att det är kriminaliteten och missbruket *tillsammans* som utgör tydliga vård- och övervakningsbehov och inte endast en utav dessa faktorer. Kriminaliteten finns ju alltid där eftersom det är huvudanledningen till att man blir kallad till en personutredning, men det är först när

missbruket kommer upp till ytan som det blir ett stigma, avvikelse som skall och dessutom kan, behandlas.

Något annat som det talas om i utredningarna är under vilka sociala förhållanden klienterna lever: socialt oordnade förhållanden respektive socialt välordnade förhållanden.

”Han har ett omfattande alkohol- och narkotikamissbruk och lever under socialt oordnade förhållanden då han saknar bostad och sysselsättning.”

En tydlig tendens i utredningarna var att man tenderar att beskriva klientens sociala förhållanden som oordnade om det finns en missbruksproblematik med i bilden. Denna indikation finns även i Hartwells (2004) studie om personer med dubbeldiagnoser (både psykisk ohälsa och alkohol- och/eller narkotikamissbruk). I den studien talar man om hur personer med den problematiken ofta bor i socialt oordnade bostadsområden och att man på det sättet blir stigmatiserad. Boendesituationen är ytterligare en negativ faktor som leder till stigmatisering om man anses bo i ”fel” område. I citatet här ovan hänvisas de socialt oordnade förhållandena till det faktum att klienten saknar bostad och sysselsättning. Det finns en liknande utredning på en annan man i samma unga ålder, dock utan en missbruksproblematik, som även han saknar egen bostad och sysselsättning. Hans livssituation beskrivs däremot inte som oordnad på något vis. Jag upptäckte även att det fanns undantag till den regeln i en annan utredning:

”X lever under socialt ordnade förhållanden. Det förekommer en alkoholproblematik som tog fart i samband med att hans dotter började missbruka och senare begick suicid...”

I citatet ovan beskrivs det som att mannen lever under socialt ordnade förhållanden, trots en alkoholproblematik. Man har i detta fall inte använt ordet ”alkoholmissbruk”. Det faktum att man anses leva under socialt välordnade förhållanden verkar som en förmildrande omständighet när det gäller kriminaliteten och behov av vård och övervakning, precis så som ett missbruk istället förstärker kriminaliteten och behoven av vård och övervakning. Dock kan man urskilja i detta fall att det faktum att klienten lever under socialt välordnade förhållanden väger tyngre än det faktum att han har en alkoholproblematik. Denna mans problematik förklaras istället utifrån att han varit med om fruktansvärda familjetragedier. Språket används i detta fall på ett mer ”ursäktande” och ”normaliserande” sätt. Detta tror jag kan ha med att göra att man vill undvika stigmatisering av klienter i svåra livssituationer. Foucault menar att diskurser i samhället även har starka band till maktrelationer och normalisering. Som

frivårdsinspektör har man faktiskt en viss makt att stämpla personer, vilket man kanske inte alltid känner sig bekväm med. Min gissning är att det automatiskt påverkar språket om man känner medlidande för en klient. Man anpassar språket för att undvika att stämpla vissa klienter som kriminella i så stor utsträckning som möjligt och jag tror särskilt att det gäller personer som råkat ut för familjetragedier, då detta inte kan anses vara ”deras fel”. Språket blir verkligen ett verktyg för hur man framställer en person. Antingen som en ansvarsfull medborgare som hamnat i en olycklig situation, eller som en oansvarig medborgare som är i stort behov av vård- och stödinsatser då man anses nästintill oförmögen att klara sig själv.

6.4 Umgänge och värderingar

I en del utredningar talar man om kriminalitet som någonting som har med klientens sociala umgänge att göra, samt hans eller hennes värderingar och attityder.

”Hans umgänge består till stora delar av personer med kriminalitet och missbruk som livsstil.”

”X umgänge består av både kriminella och icke kriminella vänner, uppger han.”

”Med anledning av det ovan nämnda kan det antas att X har kriminella attityder och värderingar. Han kunde resonera om vad han utsatt målsägaren för och att det kunde vara traumatiskt men det gick inte att skönja någon känslouttryckning.”

”Vidare har han haft ett problematiskt umgänge [...] X uppger att han har tre nära vänner. Vännerna använder alkohol, och i viss mån även narkotika. Det förekommer även kriminalitet i umgänget.”

Enligt sättet man uttrycker sig på i personutredningarna så är även en persons umgänge något som kan förstärka eller förminska betydelsen av kriminaliteten. Framkommer det i en utredning att en person umgås i kretsar där det förekommer kriminalitet (eller narkotika för den delen) så anses detta förstärka kriminaliteten och därmed klientens behov av diverse insatser. Även klientens värderingar tycks spela en roll här. Umgås man med personer som sysslar med kriminella aktiviteter så utgår man ifrån att den misstänkte delar sitt umgänges värderingar och dessa värderingar och attityder anses vara ”kriminella”. Även ånger tycks spela en viss roll här, då man i en utredning här ovan beskrivit det som att man inte kunde ”skönja någon känslouttryckning” trots att klienten i fråga kunde redogöra för vad som hänt. Detta tolkar jag som att man blir stämplad som en kriminell person med alla dess attityder och

värderingar om man är medveten om vad man gjort, men man ej uttrycker ånger inför det. Precis som Goffman (2007) förklarar i sitt resonemang om stigmatisering och sociala kategorier, så placeras man automatiskt in i samma kategori som ens umgänge befinner sig i. Man brukar tala om tre olika stigmat och detta kan placeras in under ”det andra stigmat” som innebär ”olika fläckar på den personliga karaktären”. I detta ingår bland annat viljesvaghet och bristande hederlighet som kan kopplas till kriminellt beteende.

Hiltes (2003) artikel om att man använder en karriärmetafor för missbruk kan här kopplas till begreppet kriminalitet och umgänge på liknande sätt. Det talas ibland om att folk har en ”kriminell karriär” och jag tycker mig i denna studie kunna se tendenser till att man utgår från att klienten, likt sitt umgänge, inte kommer sluta sin kriminella bana bara för att man hamnat i klammeri med rättvisan. Både ”trappstegshypotesen” och ”inkörsporthypotesen” kan appliceras i detta fall. Språket i utredningarna förtäljer att det finns risk för att klienterna kommer att återfalla i brottslighet om man inte får de stöd- och vårdinsatser man anses behöva. Man utgår alltså ifrån att den kriminella karriären kommer att avancera så småningom, och detta förstärks betydligt om man dessutom har ett ”kriminellt umgänge”.

6.5 Lämplig eller olämplig för samhällstjänst?

En diskurs som kan urskiljas i denna studie är vilka konsekvenser missbruket har haft för klienten i fråga, frekvensen av användandet samt mängden alkohol eller narkotika. Även syftet med drickandet eller droganvändandet tas upp och huruvida klienten själv anser sig ha en problematik eller ens har några negativa erfarenheter av det.

Huruvida den misstänkte har ett missbruk eller ej spelar i vissa fall roll när det gäller bedömningarna för samhällstjänst. I sju av elva personutredningar blev personer med en missbruksproblematik bedömda som ej lämpliga för samhällstjänst.

”Frivården menar dock att om X döms för ovanstående kriminalitet bör inte samhällstjänst aktualiseras. Enbart samhällstjänst har ytterst begränsade möjligheter att påverka återfall i likartad brottslighet.”

”Med anledning av spelmissbruk och att han misskötte sin senaste anställning samt varit arbetslös senaste halvåret bedöms X olämplig för samhällstjänst.”

”Med anledning av tidigare nämnd missbruksproblematik samt psykisk ohälsa är Frivårdens bedömning att X inte är lämplig för samhällstjänst.”

I tre av utredningarna där klienterna ansågs ej lämpliga för samhällstjänst gavs ingen motivering till detta. Jag tolkar det som att frivårdsinspektörerna som skrivit utredningarna anser att de framfört ett tillräckligt starkt argument för ett annat påföljdsförslag att de helt enkelt inte behöver motivera det faktum att de kryssat i ”nej-rutan”² när det gäller lämplighetsbedömningen för samhällstjänst. Det kan även vara så att straffvärdet är alldeles för högt, så att samhällstjänst ändå inte hade varit ett realistiskt påföljdsförslag i de aktuella fallen.

För att en klient ska bli bedömd som missbrukare verkar det som att även hans eller hennes sociala situation spelar en betydande roll. Om det kommer fram i utredningen att personen i fråga umgås med andra personer som missbrukar eller är kriminella, om man inte har en fast bostad eller ett fast arbete till exempel, så är det större risk att personen blir stämplad som en missbrukare. Utav de ovannämnda personerna som inte ansågs vara lämpliga att utföra samhällstjänst så bestod majoriteten av arbetssökande personer. I en utav bedömningarna angavs även denna omständighet som en anledning till varför personen i fråga anses vara olämplig för samhällstjänst. Jag tolkar detta som en rådande diskurs som inte alltid uttrycks i klartext. Enligt Foucault är de allra tydligaste inslagen i en diskurs just det som inte behöver uttalas eller som till och med kan vara helt omedvetna. Det kan vara så att man omedvetet eller utan att nödvändigtvis vilja uttrycka det direkt, tillskriver andra attribut till en person som man anser har en missbruksproblematik. Bilden av en missbrukare blir då en person med dålig karaktär som inte lyckats hålla fast vid en bostad eller ett arbete. En person som varken har bostad eller arbete kan därför inte anses vara pålitlig och därför ej heller anses vara lämplig att utföra samhällstjänst. Man har redan tillskrivit personen det misslyckandet, utan att ha gett honom eller henne chansen att försöka. Detta kan kopplas till Goffmans (2007) teori om stigmatisering. De attribut vi tillskriver en annan människa skapar en skenbar social identitet som skiljer sig betydligt från personens faktiska sociala identitet. Klienten i detta fall reduceras från en komplett och ”vanlig” människa till en utstött, kastmärkt människa. Att bli stämplad på det sättet innebär ett stigma, särskilt då den nedvärderande effekten är omfattande; det kan även målas upp som oduglighet, oförmåga och handikapp. Det faktum att

² I utredningarna ska frivårdsinspektörerna kryssa i rutor med ja eller nej-svar, gällande lämpligheten för samhällstjänst.

man tillskriver individer egenskaper utifrån att han eller hon är missbrukare kan även kopplas ihop med Hiltes (2003) tidigare forskning om karriärsmetaforen bland missbrukare. Där utgår man från trappstegsmodellen, vilket i princip innebär att man har föreställningar om att en person som använder exempelvis marijuana inte kommer kunna hålla sig ifrån tyngre droger till slut. Man får missbrukande personer att framstå som personer utan någon som helst självkontroll.

De resterande fyra utredningarna innehåller fall där två av klienterna kan anses ha ett riskbruk av alkohol, en klient har en långvarig alkoholproblematik och en annan klient som inte anser sig har någon problematik överhuvudtaget. Dessa personer anses ändå vara lämpliga att genomföra samhällstjänst, trots att de är misstänkta för grova brott.

”Vad gäller påföljden samhällstjänst kan konstateras att X är lämplig att utföra samhällstjänst.”

”Trots lång frånvaro från arbetslivet bedöms X lämplig för samhällstjänst om sådan påföljd skulle komma ifråga.”

”X är informerad om och bedöms som lämplig för samhällstjänst.”

”Risken för återfall bedöms vara låg. X bedöms lämplig för samhällstjänst.”

Jag har tolkat detta som att man varken kan eller vill kategorisera dessa klienter som missbrukare då det förekommer en oklarhet om hur deras livssituation egentligen ser ut. Om en person tidigare blivit dömd för grovt rattfylleri och nu är misstänkt för samma brott en andra gång, men fortfarande förnekar att det finns en alkoholproblematik så blir det som frivårdsinspektör förmodligen svårt att avgöra hur personens situation ser ut. Oviljan att felaktigt stämpla någon som missbrukare lyser för mig ganska starkt i dessa fall. Jag tycker mig se att det är i dessa fall där ett arbete är avgörande. De personer som ligger på gränsen med sitt riskbruk av alkohol har fasta arbeten. Hade de inte haft det är det inte säkert att formuleringarna hade sett likadana ut. Det är mycket möjligt att avsaknaden av ett arbete i det fallet hade gjort att man istället stämplat personen som missbrukare och därmed tillskrivit honom eller henne andra stereotypa egenskaper som finns inom kategorin för missbrukare.

Jag tycker mig även kunna se tendenser till att ånger och erkännande spelar en roll i dessa bedömningar. I samtliga fyra personutredningar erkänner klienterna delvis eller helt det de

står misstänkta för och är beredda att ta sina straff. I vissa fall uttrycks även att det finns en ånger hos klienterna.

6.6 Erkänner de sitt missbruk?

I åtta av elva personutredningar så framkommer det att man haft en mer eller mindre öppen dialog om klientens missbruk.

”X säger att han vet med sig att hans alkoholkonsumtion förändrar honom och att han ’inte blir snäll’. Han säger därför att han borde avstå detta.”

”X berättar att han haft ett tidigare blandmissbruk. Han har brukat hasch och amfetamin och kunde tidigare byta utskrivna bensodiazepiner mot detta. Han har även haft beroende av bensodiazepiner, Tramadol och Subutex. Han har även tagit sin frus förskrivna tabletter.”

”X uppger att han dricker alkohol 1-2 gånger/vecka. Han menar att han dricker mycket om han är arg och att han blir arg av att dricka alkohol. X berättar att han bråkar då han är onykter och att han upplever problem kring sin alkoholkonsumtion.”

”X uppger att han dricker alkohol tre gånger/månad. Han dricker stora mängder och blir berusad [...] Han har i perioder missbrukat hasch/marijuana dagligen. Han har även prövat kokain, amfetamin och bensodiazepiner. X missbrukade cannabis kort tid innan han blev gripen för nu aktuell brottslighet.”

”X har druckit alkohol varje dag de senaste två månaderna. Innan dess drack han 2-3 ggr/vecka. Han uppskattar mängden till cirka ½ liter starksprit samt sex stycken 50 cl starköl per tillfälle. X uppger att han var full 25 av de senaste 30 dagarna innan han blev frihetsberövad [...] X har rökt hasch 15 av de senaste 30 dagarna innan frihetsberövandet, samt använt spice fem av dessa dagar. Han är mer orolig över sitt haschmissbruk än över alkoholmissbruket, utifrån att narkotika är olagligt och han menar att det på så sätt ställer till mer bekymmer för honom.”

Det skrivs alltid ut att ”X erkänner att det finns en missbruksproblematik” i varje enskilt fall, men eftersom klienternas alkohol- och/eller narkotikavanor oftast benämns som missbruk och olika narkotiska preparat namnges samt att även frekvensen på användandet tas upp kan man också anta att de faktiskt erkänt inför frivårdsinspektören att de lider av en missbruksproblematik.

I de flesta fall så verkar begreppet *missbruk* användas för att förklara att situationen är problematisk för klienten, men man blandar även med att använda begreppen *bruk*, *använt*, *prövat* samt *haft beroende av*. Det är svårt att avgöra utan att ha pratat med frivårdsinspektörerna, men jag tror att förklaringen till att man inte alltid använder ordet missbruk är helt enkelt att man vill variera sitt språk. Jag tror inte alltid man reflekterar över alla begrepps innebörd. Begreppen kan dessutom ha olika innebörder för olika personer, då man tolkar saker och ting olika.

Om klienten i fråga erkänner sitt missbruk, så är det vanligt förekommande att man föreslår någon form av behandling som påföljd. Antingen inom ramen för skyddstillsyn med olika påverkansprogram som stöd eller kontraktsvård i samarbete med socialtjänsten. Det finns dock vissa fall som är lite mer komplicerade och svårbedömda och det är när klienten råkat ut för situationsrelaterade problem, t.ex. att han eller hon står misstänkt för rattfylleri eller någon annan kriminell aktivitet under påverkan av alkohol eller narkotika. Av personutredningarna att döma så vill man inte gärna stämpla någon som missbrukare om inte personen själv anser sig ha en problematik, även fast personen är misstänkt för kriminalitet under påverkan av alkohol eller narkotika.

7. Sammanfattning och slutdiskussion

Till mitt empiriska material i den här studien har jag ställt följande frågor.

- Vilka betydelser läggs i begreppen missbruk och kriminalitet inom Frivården?
- Finns det andra faktorer och perspektiv rörande klienterna, som har betydelser för hur begreppen tolkas i utredningarna?
- Hur framställs individen i en personutredning som kan anses kunna kopplas till missbruks- och kriminalitetsproblem?

Det som framkommer i denna studie är framförallt hur begreppen kriminalitet och missbruk påverkar varandra och vad som händer när de sätts i samma mening och situation. Bara kriminaliteten i sig visar sig inte säga särskilt mycket om hur frivården uppfattar att en person är eller vad han eller hon har för behov när det gäller stöd, övervakning och vård. Begreppet kriminalitet och vad det ges för betydelse inom Frivården förklaras inte konkret och det är därför svårt att tyda vilka värderingar begreppet egentligen innehåller. När man inom Frivården gör risk- eller behovsbedömningar tycks det alltså inte bara vara kriminaliteten som

spelar en roll utan även olika ”underfaktorer” där ett missbruk är den tydligaste faktorn som förstärker begreppet kriminalitet. Har man begått en kriminell handling och det visar sig att man också har någon form av missbruksproblematik så bedöms man oftast, enligt de personutredningar jag haft tillgång till, som olämplig för samhällstjänst. Man anses inte ha disciplin eller ansvarskänsla nog att klara av åtagandet som samhällstjänst innebär om man har en missbruksproblematik. Ur ett socialkonstruktivistiskt perspektiv kan man säga att samhället har format bilden av hur en missbrukare ska se ut och bete sig och dessa attribut skulle jag vilja påstå att man i personutredningarna tillskrivs om det framkommer att man har en missbruksproblematik. Bilden av en missbrukare tycks vara en omogen eller oförmögen person utan ansvarskänsla; en avvikare som varken kan eller vill följa samhällets lagar och normer. Det finns dock tillfällen då missbruket tycks kunna ”ursäktas” och det är ifall klienten i fråga har gått igenom svåra familjetragedier. I dessa fall tycks man målas upp som en person som gjort så gott han eller hon har kunnat, men att det inte riktigt räckte till för att skapa sig ett ”normalt” liv. Det ursäktas med andra ord till omständigheterna runt omkring personen och man fråntas ansvaret för att det blivit som det blivit.

Genom att analysera begreppen kriminalitet och missbruk tillsammans så får man en helt annan bild än om man hade analyserat begreppen var för sig, då begreppen kan anses vara otydliga och abstrakta i sin ensamhet. Bilden av en person som kriminell förstärks alltså av ett missbruk och bilden av en person som missbrukare förstärks om han eller hon begått kriminella handlingar.

En annan underfaktor som finns till begreppet kriminalitet som dock försvagar begreppets innebörd är om klienten uppvisar ånger inför det han eller hon gjort. Uttrycker klienten under utredningstillfället att han/hon inser att gärningen var fel och att man ångrar sig så målas man istället upp som en ansvarstagande samhällsmedborgare som på något sett hamnat snett här i livet och den kriminella handlingen får återigen litet utrymme i utredningen. Handlingen ses fortfarande som kriminell, men det som avgör om *personen* ska kategoriseras som kriminell tycks vara de egenskaper personen kan lyfta fram under utredningstillfället. Ånger ses som ett önskvärt beteende och så länge personen inte återkommande finns med i belastningsregistret så tycks den kriminella handlingen kunna ses som en ”engångsföreteelse”.

En persons umgänge är ytterligare en underfaktor som tycks stärka begreppet kriminalitet. Om det framkommer i en utredning att klienten umgås med personer som sysslar med kriminella aktiviteter så stämplas klienten automatiskt som en person med ”kriminella

attityder och värderingar”. Han eller hon anses alltså dela sitt umgänges antagna värderingar och kategoriseras in i samma grupp som dem.

Att klienten erkänner sitt missbruk tycks underlätta för frivårdsinspektörerna i deras bedömningar. Det går i dessa fall att rekommendera någon form av behandling för klienterna istället för ett fängelsestraff. Det tycks även underlätta frivårdsinspektörernas språk i utredningen då man kan tala om missbruket mer ”öppet” än om klienten inte hade erkänt det. Man vill som utredare få fram sitt budskap i utredningen utan att kränka någon genom att benämna honom eller henne som missbrukare om personen i fråga inte alls håller med om detta. Man vill ogärna stämpla någon som missbrukare om personen i fråga inte själv har erkänt att det finns en missbruksproblematik.

Betydelser i de separata begreppen missbruk och kriminalitet är alltså svåra att tyda i denna studie, då utredningarna inte berättar särskilt mycket om vad begreppen står för rent konkret. Tillsammans förstärker dock begreppen varandra och bilden av en problemtyngd person växer fram; en omogen, okänslig person som är i behov av stöd, kontroll och vård. Erkänner klienten inte missbruket verkar det ofta svårt att kategorisera personen som missbrukare, även fast det kan framkomma att personen i fråga kanske konsumerar mer alkohol än vad som anses ”normalt”. Om man jämför hur begreppen kriminalitet och missbruk förklaras så är missbruk ofta mer detaljerat beskrivet än begreppet kriminalitet.

8. Referenser

Litteratur

- Bergström, G. & Boréus, K. (2000): *Textens mening och makt: metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*. Studentlitteratur AB
- Bryman, A. (2007 & 2011): *Samhällsvetenskapliga metoder*. Liber
- Börjesson, M. (2009): *Diskurser och konstruktioner: en sorts metodbok*. Studentlitteratur AB
- Foucault, M. (2003): *Övervakning och straff*. Arkiv förlag, Lund
- Goffman, E. (2007): *Stigma: den avvikandes roll och identitet*. Nordstedts
- Goldberg, T. (1993): *Narkotikan avmystifierad: ett psykosocialt perspektiv*. Smedjebacken: Carlssons
- Goldberg, T. (2000): *Samhällsproblem*. Lund: Studentlitteratur
- Hacking, I. (2004): *Social konstruktion av vad?* Bokförlaget Thales
- Hartwell, S. (2004): *Triple stigma: Persons with mental illness and substance abuse problems in the criminal justice system*. University of Massachusetts Boston, Criminal Justice Policy Review, Vol. 15, No.1, March 2004, s. 84-99
- Hilte, M. (2003): *Karriärmetaforens tillämpning och funktion inom missbruksfältet*. Lunds universitet, Sociologisk forskning, Vol. 2003, No. 2-2003, s. 35-52
- Hinton, P. R. (2003) [2000]: *Stereotyper, kognition och kultur*. Studentlitteratur
- Hogg, M.A. & Vaughan, G.M. (2002): *Social psychology*. London: Prentice Hall
- Lundell, I. & Wettergren, E. (2009): *Bakom orden – en diskursanalys av kriminalitet och missbruk i personutredningar inom Frivården*. C-uppsats, Institutionen för socialt arbete, Göteborgs universitet
- Svensson, K. & Persson, A. (2010): *Personutredningar: Organisation, profession och (risk)bedömningar*. Forskningsenheten, Kriminalvården
- Svensson, K. (2001): *Istället för fängelse: En studie av vårdande makt, straff och socialt arbete i frivård*. Socialhögskolan, Lunds universitet

Thomassen, M.(red.) (2007): *Vetenskap, kunskap och praxis: Introduktion i vetenskapsfilosofi*. Gleerups Utbildning AB

Watt Boolsen, M. (2007): *Kvalitativa analyser*. Gleerups

Winther Jørgensen, M. & Philips, L. (2000): *Diskursanalys som teori och metod*. Studentlitteratur, Lund.

Internet

<http://www.ne.se/missbruk> 120217

<http://www.ne.se/kriminalitet> 120217

<http://www.ne.se/socialkonstruktivism> 120411

<http://www.kriminalvarden.se/sv/Frivard/Personutredningar-och-yttranden> 120223

<http://www.kriminalvarden.se/sv/frivard/om-frivard/> 120301

<http://www.kriminalvarden.se/sv/frivard/skyddstillsyn/> 120301

<http://www.kriminalvarden.se/sv/samhallstjanst/> 120301

<http://www.kriminalvarden.se/sv/kontraktsvard/> 120301

<http://www.kriminalvarden.se/sv/fotboja/> 120301

<http://www.kriminalvarden.se/sv/villkorlig-frigivning/> 120301

<http://www.kriminalvarden.se/sv/Hakte/Fran-gripande-till-verkstattbar-dom/> 120404

<http://www.vr.se> 120402

<http://www.rsorg.se/raettssystemet> 120404

<http://www.google.se> 120301, 120302, 120404, 120406

<http://www.uppsatser.se> 120301, 120302, 120404, 120406

Göteborgs universitetsbiblioteks databas

GUNDA

LIBRIS